

Arkeologi och fornlämningar

Länsstyrelsens roll och uppdrag

Länsstyrelsen
Stockholm

Vilka är vi?

Kulturmiljöfunktionen på Länsstyrelsen Stockholm:

1 enhetschef

7 arkeologer

7 byggnadsantikvarier

Frågor

- Vem ansvarar för fornlämningar?
- Vad är en fornlämning och en övrig kulturhistorisk lämning?
- Vad menas med fornlämningsområde?
- Vem kan besluta om en arkeologisk undersökning och vem utför? Vad kostar det, vem betalar?
- Tillsyn och brott mot kulturmiljölagen, vad betyder det?
- Kan en fornlämning flyttas?
- Hur lång tid tar det?
- Vård och skydd av fornlämningar, vem ansvarar?

Länsstyrelsen
Stockholm

Vem bestämmer om fornlämningar?

- Länsstyrelserna har ansvar för det statliga kulturmiljöarbetet i sina respektive län.
- Innebär att de har tillsyn över kulturmiljövården i länet och det praktiska ansvaret för tillämpningen av lagen.
- Fornlämningar skyddas av kulturmiljölagen.
- Fornlämningar ägs av den som äger marken, men markägaren behöver ändå tillstånd av länsstyrelsen när hen vill göra ett ingrepp i fornlämningen.

Länsstyrelsen
Stockholm

Kulturmiljölagen

- Kulturmiljölagens (KML) övergripande syfte är att tillförsäkra nuvarande och kommande generationer tillgång till en mångfald av kulturmiljöer. I kulturmiljölagen finns bestämmelser om fornminnen, byggnadsminnen, kyrkliga kulturminnen, kulturföremål och ortnamn.
- Alla fornlämningar har ett automatiskt skydd genom kulturmiljölagen. Det gäller både de fornlämningar som vi redan känner till och de som ännu inte har upptäckts.

Länsstyrelsen
Stockholm

2 kap kulturmiljölagen

1 § Fornlämningar är skyddade enligt denna lag.

- 1) **Gravar, gravbyggnader och gravfält samt kyrkogårdar och andra begravningsplatser,**
- 2) Resta stenar samt stenar och bergytor med inskrifter, symboler, märken och bilder samt andra ristningar eller målningar,
- 3) Kors och minnesvårdar,
- 4) Samlingsplatser för rättskipning, kult, handel och andra allmänna ändamål,
- 5) **Lämningar av bostäder, boplatser och arbetsplatser samt kulturlager som uppkommit vid bruket av sådana bostäder eller platser, liksom lämningar efter arbetsliv och näringsfång,**
- 6) Ruiner av borgar, slott, kloster, kyrkobyggnader och försvars-anläggningar samt av andra byggnader och byggnadsverk,
- 7) Färdvägar och broar, hamnanläggningar, vårdkasar, vägmärken, sjömärken och likartade anläggningar för samfärdsel samt gränsmärken och labyrinter, och
- 8) **Fartygslämningar.**

Länsstyrelsen
Stockholm

Vad är en fornlämning?

Spår av
mänsklig
aktivitet

Spår av äldre
tidens bruk

Varaktigt
övergivet

Verksamheten
ska kunna
antas ha
tillkommit
innan år 1850.

Länsstyrelsen
Stockholm

Övrig kulturhistorisk lämning

- Lämningar som inte uppfyller alla kriterier för att bedömas som fornlämningar.
- Omfattas inte av skyddet i 2 kap. KML.
- Men omfattas av:

"Ansvar för kulturmiljön delas av alla, Såväl enskilda som myndigheter ska visa hänsyn och aktsamhet mot kulturmiljön. Den som planerar eller utför ett arbete ska se till att skador på kulturmiljön undviks eller begränsas (KML 1 kap.1§)

Länsstyrelsen
Stockholm

Vad innebär lagen?

- 6 §

Det är förbjudet att utan tillstånd enligt detta kapitel **rubba, ta bort, gräva ut, täcka över** eller genom **bebyggelse, plantering eller på annat sätt ändra eller skada** en fornlämning.

- 12 §

Den som vill rubba, ta bort, gräva ut, täcka över eller genom bebyggelse, plantering eller på annat sätt ändra eller skada en fornlämning ska ansöka om tillstånd hos länsstyrelsen.

Länsstyrelsen får lämna sådant tillstånd endast om fornlämningen medför hinder eller olägenhet som inte står i rimligt förhållande till fornlämningens betydelse.

Länsstyrelsen
Stockholm

Fornlämningsområde

- En fornlämning består av dels en lämning och dels ett fornlämningsområde.
- Fornlämningsområdet har samma direkta lagskydd som lämningen. Ingrepp i ett fornlämningsområde kräver tillstånd enligt 2 kap. även om det endast berör en fornlämnings fornlämningsområde.
- Fornlämningsområdets utbredning är inte på förhand bestämt. Beroende av fornlämningens art och betydelse samt på var den är belägen.

Länsstyrelsen
Stockholm

Information om fornlämningar

- Riksantikvarieämbetets kulturmiljöregister, söktjänsten Fornsök innehåller information om kända forn- och kulturlämningar i Sverige, på land och i vatten.
- All information är inte uppdaterad eller kvalitetssäkrad och bör främst betraktas som ett kunskapsunderlag.
- Kontroll av fornlämningens status, läge och utbredning bör därför alltid ske tillsammans med länsstyrelsen i samband med planeringen av ett arbetsföretag.

Länsstyrelsen
Stockholm

Samråd med Länsstyrelsen om fornlämningar

- Den som avser att uppföra en byggnad eller genomföra ett annat arbetsföretag har ett ansvar för att ta reda på om åtgärderna kan beröra någon fornlämning och bör i så fall samråda med länsstyrelsen.
- Se till att ta upp allt viktigt som rör byggprojektet.
- Målsättningen är alltid att fornlämningarna ska bevaras och att ingrepp i dem ska undvikas.
- Ibland visar det sig under samrådet att det förmodligen finns fornlämningar på den planerade byggplatsen. Då kan mer underlagsmaterial behövas för att kunna ge ett besked- en arkeologisk utredning.

Länsstyrelsen
Stockholm

Vad är uppdragsarkeologi?

- Den största mängden av arkeologiska undersökningar i Sverige utförs inför markexploateringar, så kallad uppdragsarkeologi. Uppdragsarkeologin regleras av 2 kap. 10–14 §§ i Kulturmiljölagen (KML) och av föreskrifter.
- Länsstyrelsen gör inga utredningar eller arkeologiska undersökningar själva utan de beställer tjänsterna från en arkeologisk institution/företag.
- Länsstyrelsen har tillsynsansvar för den uppdragsarkeologi som utförs.

Länsstyrelsen
Stockholm

Den uppdragsarkeologiska processen i kulturmiljölagen

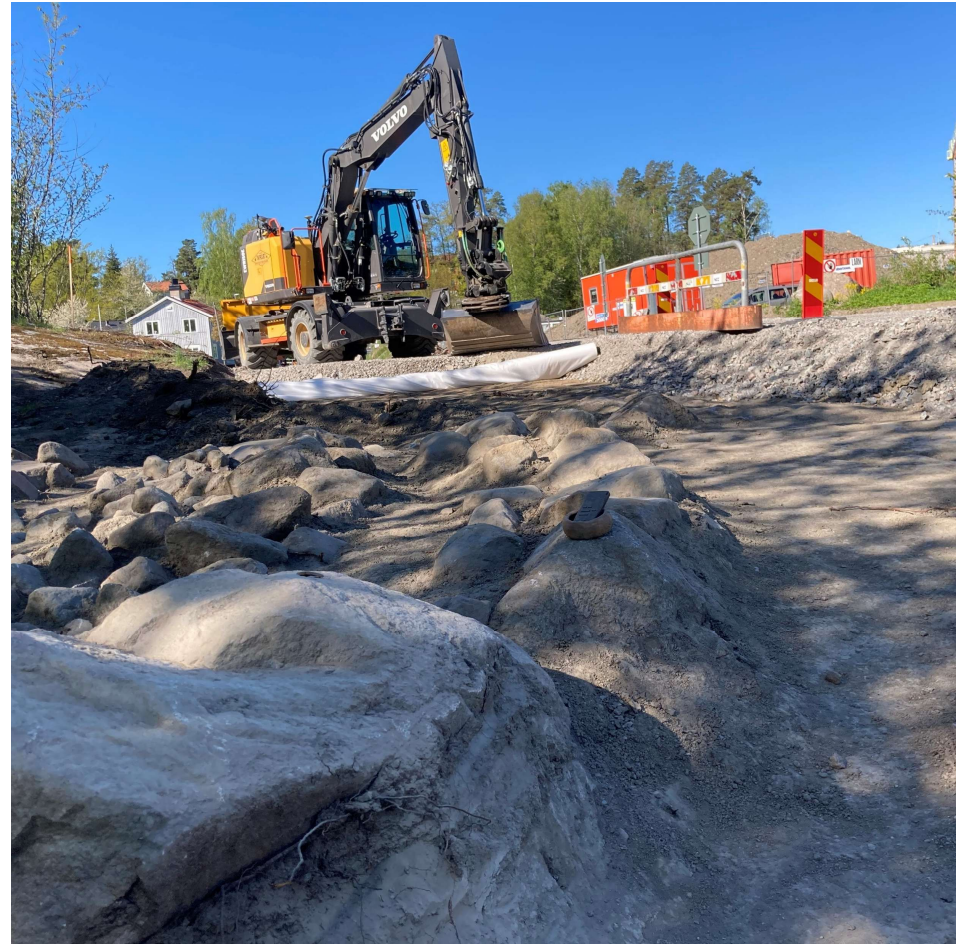
- Samråd med länsstyrelsen om fornlämning berörs.
- Tillståndsprövning
- Arkeologisk utredning
- Arkeologisk förundersökning
- Arkeologisk undersökning, omfattar även arkeologisk schaktningsövervakning.
- Kostnadsansvar

Länsstyrelsen
Stockholm

Arkeologiska undersökningar-vem utför och hur?

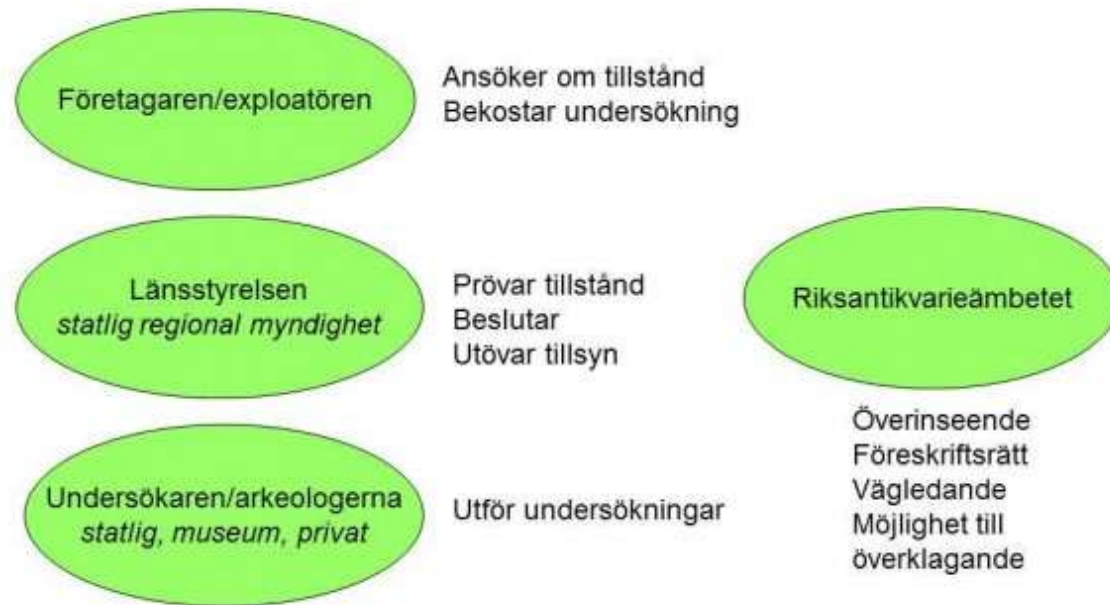
- Vem kan utföra en arkeologisk undersökning?
- Direktval och anbudsförfarande
- KML beslut och sk. frivilliga utredningar

Länsstyrelsen
Stockholm

Rollerna i det uppdragsarkeologiska systemet

Rollerna i det uppdragsarkeologiska systemet

Länsstyrelsen
Stockholm

Tillsyn-arkeologi och fornlämningar

- Länsstyrelsen har tillsynsansvar för fornlämningar.
- Tillsyn av uppdragsarkeologin-följer upp att villkoren i ett beslut om undersökning följs, liksom undersökningens resultat och kvalitet.
- Pågående och planerade tillsynsaktiviteter på länsstyrelsen 2025:
 - ✓ Uppföljningssamtal med arkeologiska företag
 - ✓ Proaktiva åtgärder-kunskapsspridning
 - ✓ Tillsyn och uppföljning av avslutade ärenden/beslut
 - ✓ Tillsyn inom ramen för våra egna KML- ärenden

Länsstyrelsen
Stockholm

Misstanke om fornminnesbrott

- Kan kategoriseras i två typer:
- Skadegörelse och plundring.
- Tillståndspliktig verksamhet där okunskap och den mänskliga faktorn är bakomliggande orsak.
- Exempelvis:
- I samband med skogsbruksåtgärder
- Klotter och annan skadegörelse på fornlämning
- Olovlig användning av metallsökare
- Övertäckning av fornlämning

Länsstyrelsen
Stockholm

Är en fornlämning flyttbar?

- Att flytta en fornlämning är en åtgärd som i dag endast kan komma i fråga i yttersta undantagsfall och endast om det finns mycket speciella skäl.
- Motiv till flyttning:
 - En fornlämning står i vägen för exploatering
 - Risk för skador
- Plats och lämning hör ihop- flyttning innebär att en fornlämning rycks ur sin omgivande miljö.
- Flyttning av en fornlämning kräver särskilda skäl.

Länsstyrelsen
Stockholm

Tiden spelar roll

- Det är viktigt att fornlämningar beaktas i tidiga skeden av planering och byggande. Ju tidigare samråden börjar, desto bättre, då ägnar du inte tid och kraft åt att planera något som strider mot bestämmelserna.
- Ett samordnat agerande av berörda myndigheter kan effektivisera planering och tillståndsprövning samt underlätta för fastighetsägaren.
- Kom ihåg! Arkeologi görs bäst under den ljusa årstiden.

Länsstyrelsen
Stockholm

Vård och skydd av fornlämningar

- "Det är en nationell angelägenhet att skydda och vårda kulturmiljön" (1 kap. 1§ Kulturmiljölagen).
- Fornvård – skötsel och kunskapsspridning
- Syftet med fornvård är att fornlämningar ska bevaras samt att öka kunskapen, förståelsen och tillgängligheten.
- Länsstyrelsens har en samordnande och rådgivande roll

Länsstyrelsen
Stockholm

Fornlämningar i naturmark

- När en fornlämning bevaras behöver vård och skydd beaktas
- Fornvården sköts ofta av ex naturvård eller parkförvaltning men samverkan med kulturmiljö är av stor vikt
- Landskap och fornlämningsmiljöer

Länsstyrelsen
Stockholm

Fornlämningar i tätort

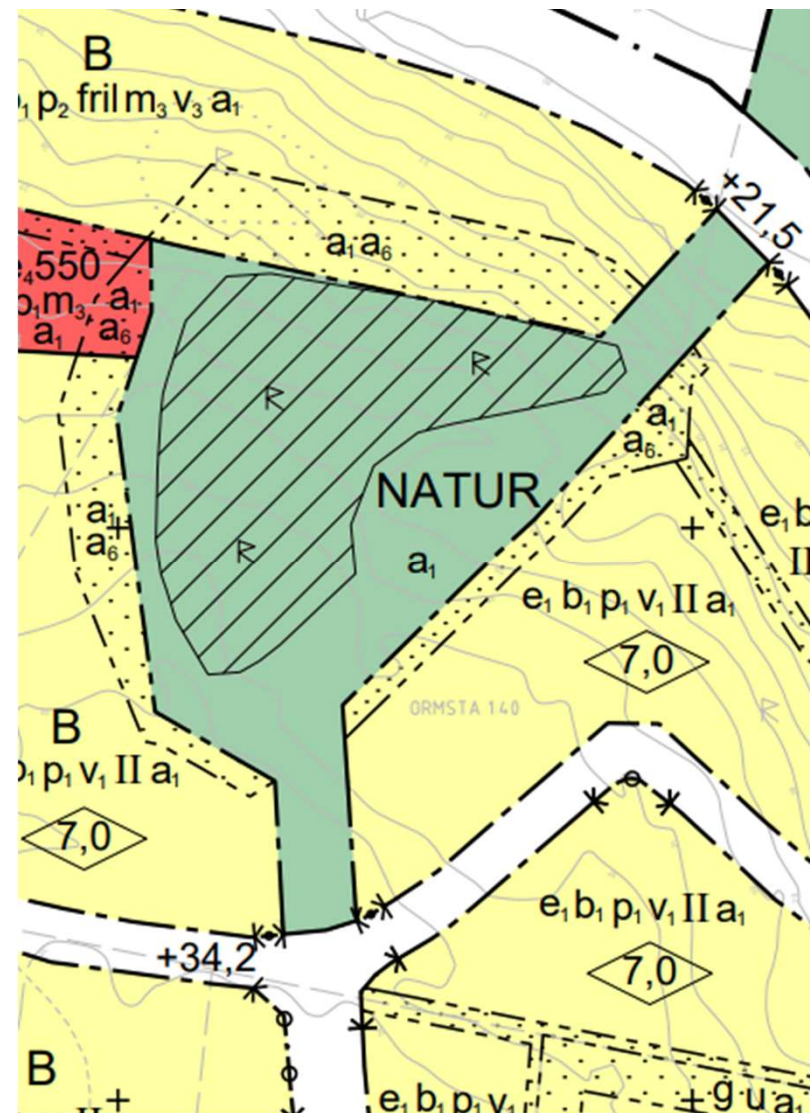
- I många tätortsområden är större delen av de ursprungligen kända fornlämningarna idag borttagna eller förstörda.
- Vad innebär den kumulativa effekten?
- Att bevara och vårda det som ligger kvar.

Länsstyrelsen
Stockholm

Fornlämningar i detaljplaneringen

- Förekomsten av fornlämningar kan påverka planens genomförbarhet.
- När länsstyrelsen får en detaljplan på samråd görs en bedömning om det finns risk att fornlämningar kan komma att beröras.
- Upplysning om fornlämning i planbeskrivningen.
- I vissa fall kan fornlämningar visa sig ha ett högt kulturhistoriskt värde och länsstyrelsen bör då i ett så tidigt skede upplysa om det finns risk att tillstånd till borttagande av en fornlämning inte kommer att kunna lämnas.

Länsstyrelsen
Stockholm

Fornlämningar i lov-och byggprocessen

- Vid kommunens prövning av bygglov och förhandsbesked ska hänsyn tas till bl.a. kulturvärdena där förekomsten av fornlämningar kan utgöra en viktig del.
- Kommunen har ett ansvar att upplysa om att det kan krävas tillstånd enligt KML. Det sker vanligen genom att kommunen remitterar ärendet för bedömning till länsstyrelsen.
- PBL och KML är skilda lagstiftningar.

Länsstyrelsen
Stockholm

Fornlämningar i översiktsplaneringen

- Viktigt att uppmärksamma fornlämningssituationen, då denna kan påverka planens lämplighet och genomförbarhet.
- Fornlämningar kan också utnyttjas som målpunkter vid planeringen av grönstruktur och rekreationsstråk.
- När en miljökonsekvensbeskrivning krävs, behöver ofta ett kulturmiljöunderlag tas fram där fornlämningarna utgör en viktig del.

Länsstyrelsen
Stockholm

Sammanfattning

- Kunskapen om fornlämningar adderar värden till samhällsplaneringen och bidrar till en större förståelse av kulturmiljön. Vårda fornlämningarna!
- Fornlämningar ska inte ses som ett hinder i samhällsplaneringen, den arkeologiska kunskapen behövs.
- Fornlämningar och kulturmiljö är en del av planeringen - var ute i tid.
- Trots lagskyddet kan man i de flesta fall bygga på mark med fornlämningar. Men det kan krävas ändringar i byggplanerna eller utredningar och undersökningar av olika slag.
- Kom ihåg var du hittar kunskap och information.

Länsstyrelsen
Stockholm

Tack

annika.willim@lansstyrelsen.se

andrea.olausson@lansstyrelsen.se

Länsstyrelsen
Stockholm